

Sociologija i poduzetništvo

Drago Čengić

Institut za društvena istraživanja
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 316.334.2

334.7

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 5. svibnja 1992.

U ovom se radu razmatra odnos sociologije i poduzetništva u kontekstu razvoja hrvatske sociologije u proteklih 20-ak godine. Autor smatra da se sociolozi nisu eksplicitno bavili poduzetništvom u današnjem smislu tog pojma (čovjek kao »homo oeconomicus« u liberalnom društvu), već je poduzetništvo ciklički prisutno u raspravama o osnovnim problemima privrednog i društvenog razvoja, i to u okviru zasebnih socioloških disciplina.

Sadašnji razgovori o poduzetništvu na ovim prostorima imaju novu kvalitetu utoliko što polaze od novog koncepta privredne slobode, kao privredne slobode pojedinaca a ne samo kolektiviteta. Sve je to, uz već vidljive društvene i političke promjene, dovelo do reafirmacije poduzeća, privatnog vlasništva i managementa.

Sociološki pristup poduzetništvu traži danas: a) obrazovanje iz »ekonomske sociologije« i prakse managementa, b) suradnju sa drugim profesijama (ekonomisti, pravnici, psiholozi), c) sociološku ekspertizu konkretnih poduzetničkih i managerskih problema.

1. Kontekst razgovora

U ovom tekstu pokušat ću odgovoriti, u jednoj slobodnoj interpretaciji, na pitanje da li je i na koji način naša sociologija do sada tematizirala poduzetništvo? Moj preliminarni odgovor bi bio sljedeći: sociolozi se nisu bavili poduzetništvom neposredno, na razini poduzetničke prakse, i kontinuirano; međutim, poduzetništvo je ciklički prisutno u raspravama o osnovnim problemima privrednog i društvenog razvoja, i to u okviru vrlo specifičnih socioloških disciplina.

Ova tvrdnja kao da odudara od tvrdnji nekih autora. Primjerice, S. Bolčić, jedan od rijetkih koji se jedno vrijeme teorijski bavio poduzetništvom, smatra da je poduzetništvo prvenstveno ekonomska tema, ali istovremeno ona o kojoj sociolozi relativno lakše i češće pričaju nego o nekim drugim temama.¹ Po njemu je kod nas (misli na tadašnje jugoslavensko društvo) i do sada bilo poduzetništva jer je »poduzetništvo imanentna funkcija svakog ekonomskog sistema... treba razgovarati o poduzetništvu kao funkciji (jer je) 'poduzetnik' onaj koji tu funkciju obavlja«. Iz toga onda slijedi zaključak da poduzetnik nije nužno pojedinac, »što bi se moglo zaključiti iz jednog smjera rasprave o ovoj temi«.²

Ovaj stav je načelno točan, ali konkretno neprimjeren »životnoj situaciji« i sadašnjem stupnju društvene krize na ovim privrednim i socijalnim prostorima. Naime, točno je da danas poduzetništvo ne možemo svoditi na »poduzetnika—pojedinaca«; klasični »risk-taker«³ je sinonim »individualnog poduzetništva« utemeljenog na tržišnoj konkurenciji malih poduzeća i na jakoj međuvezi između vlasničke, upravljačke i rizične funkcije (entrepreneurship). Suvremeni kapitalizam doveo je i do značajnog razvoja »korporacijskog podu-

¹) S. Bolčić, Sociološki pristup poduzetništvu, Zagreb, *Naše teme*, vol. 33, 1989 (11): 2846—2855.

²) Isto, str. 2846.

³) Usp. radovi na temu poduzetništva u istom broju *Naših tema*, osobito F. Bahtijarević-Šiber, B. Kovača, V. Franičevića, V. Gligorova, D. Kalogjere i drugih autora. Također vidjeti i: D. Gorupić, D. Gorupić jr.: *Poduzeće. Postanak i razvoj poduzetništva i*

zetništva«; ono je povezano s ograničenom konkurencijom i podjelom vlasničkih, upravljačkih i rizičnih funkcija te naglašavanjem managementa (intrapreneurship)⁴. Istina je da je kod nas određeni poduzetnički i mešetarski sloj našao »utočište« u tzv. »maloj privredi«, ali je isto tako istina da je »mala privreda« (bila) marginalni segment privredne strukture jednog u biti real-socijalističkog društva. Ta je pak privredna struktura počivala na jednoj nediferenciranoj i neindividualiziranoj vlasničkoj strukturi i na vlasti Partije, što je posve različito od vlasničke strukture kapitalističkih društava s kojima se često uspoređujemo. I individualno i korporacijsko poduzetništvo, naime, proizvodi su određenog stupnja razvoja privredne i društvene strukture kasnog kapitalizma, unutar kojih su vlasničke strukture složene i individualizirane (vlasnici određenih proizvodnih sredstava su pojedinci, ali i institucije, fondovi, etc., u svakom slučaju postoji jasna vlasnička kontrola poslovnog ponašanja).

Prema tome, Bolčićev stav je točan utoliko ukoliko svako društvo u različitim oblicima obavlja ekonomsku funkciju ostvarivanja »viška vrijednosti«, pa onda nužno dodjeljuje određenoj društvenoj grupi i funkciju investiranja. No nije primjeren do kraja situaciji »hic et nunc«, budući da **sadašnji razgovori o poduzetništvu na ovim prostorima predstavljaju bitnu novost, daju novu kvalitetu utoliko što se povezuju sa novim poimanjem privredne slobode — kao privredne slobode pojedinaca a ne samo kolektiviteta.** U najkraćem, to bi značilo da je **cjelokupno društvo** organizirano institucionalno prema principu da je »čovjek ekonomski (politički) slobodan ako može slobodno osnovati, organizirati i zatvarati svoje poduzeće, što znači da je poduzetništvo bitna odredba političko-ekonomske slobode pojedinca ili grupe i obrnuto.«⁵

Dovedemo li ovaj princip do krajnjih konzekvencija, pokazuje se da on udara protiv svih nosivih principa »centralno-planske ekonomije«,⁶ odnosno protiv kolektivnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju.⁷ On tendencijski stavlja u novu relaciju privredne jedinice i državu, privredne rukovodioce (kao menadžere) i radnike, te pojedinca i državu.

Poduzetništvo, uspostavljeno ne kao marginalni već kao nosivi princip institucionalne strukture određene političke zajednice, traži, dakle, određene privredne, socijalne i političke pretpostavke. Primjerice, u privredne pretpostavke poduzetništva ulazi tržište i osnovne institucije tržišta: privatno vlasništvo, kapital, konkurentska privredna struktura. U tim okvirima **radna organizacija je poduzeće**, a kao takvo ono je i određena političko-privredna asocijacija (koalicija vlasnika imovine, članova upravnog odbora direktora, menadžera, radnika i poslovnih partnera) i roba koja se može, kao i svaka druga roba, kupovati i prodavati na tržištu. U socijalne preduvjete poduzetništva ulaze jedan posve drugačiji tip socijalne i socio-profesionalne mobilnosti i drugačiji tip obrazovanja. To traži napuštanje mentalnog sklopa vulgarne uravnilovke i usvajanje dinamičkog koncepta jednakosti pojedinaca u startu, te utemeljenost mjesta pojedinca u društvenoj strukturi na osnovama vlasništva, rada i sposobnosti.

Ali, poduzetništvo traži i određene političke pretpostavke. One su vezane uz vrijednosti, između ostaloga, klasičnog liberalizma i pluralizma, te kako rekosmo, uz političku garanciju privrednih sloboda. U tom smislu može se prihvatiti teza V. Gligorova, da je raz-

⁴) Zato neki poznati autori govore o »poduzetničkom managementu«, odnosno o poduzetništvu kao »obliku ponašanja i sistemu managementa«: P. F. Drucker: *Innovation and entrepreneurship; practice and principles*, Harper&Row, New York, 1985; I. Adizes: *Kako riješiti krizu upravljanja?* Globus, Zagreb, 1989. Od naših autora spomenimo i noviji rad E. Bahtijarević-Šiber: *Poduzetništvo — način ponašanja organizacije i menadžmenta*, Zagreb, *Revija za sociologiju*, vol. 21, 199 (3) 529—542.

⁵) B. Kovač: *Uloga poduzetništva u prestrukturiranju i razvoju suvremene privrede*, Zagreb, *Naše teme*, nav. broj, str. 2806.

⁶) Sekulić, D.: *Samoupravni društveno-ekonomski odnosi i razvoj*, u: M. Lazić (red.): *Sociološki faktori razvoja*, IDIS, SIZ znanosti Hrvatske, RZP, Zagreb, 1990, str. 45—76.

⁷) M. Lazić: *U susret zatvorenom društvu*, Naprijed, Zagreb, 1987.

govor o poduzetništvu u našim prilikama najčešće razgovor o uspostavljanju »modernog tržišnog društva«, koje podstiče ulazak u rizične poduhvate ali i legitimira primjerene nagrade za snošenje rizika.⁸

2. Sociologija kao kritika normativno poželjnih odnosa

Naša sociologija nije mogla (ili nije ni htjela) iz niza razloga kritizirati privrednu i društvenu stvarnost sa stajališta pojedinca kao slobodnog »homo oeconomicusa«. No, ona se poduzetništvom bavila na način na koji je, u tadašnjim prilikama, mogla. Donekle pojednostavljajući mogli bismo reći sljedeće. Prvo, sociolozi su tematizirali određene aspekte poduzetništva pretežno kroz radove unutar industrijske sociologije, odnosno sociologije organizacije. Početak tih rasprava možemo smjestiti na kraj 60-ih, odnosno početak 70-ih godina kada je dijelom rasprava dominiralo nekoliko pitanja: problemi »kolektivnog poduzetništva«, legitimiteta managementa u »samoupravnom tipu organizacije«, ostvarenje neotuđenog rada u industrijskoj sredini. Nije nelogično da je upravo industrijska sociologija postavljala ova pitanja. Predmet kojim se bavila (radna organizacija) ukazivao je u istraživanjima sva obilježja jedne autoritarne strukture moći, dok je ideologija tvrdila da uvijek novi obrasci organizacije (rada) dovode do konačne »asocijacije udruženih proizvođača«. Ovdje je osobito značajan jedan krug autora i istraživača koji se okupljao oko studijske grupe »Čovjek i sistem«.⁹

Drugo, rasprava o poduzetništvu zamrla je početkom osamdesetih, da bi, usporedo sa širenjem ukupne privredne, kulturne i političke krize, intenzivnije obnovljena u drugoj polovini 80-ih godina u okviru opće teze o »sistemskim blokadama društvenih potencijala«.¹⁰ Značajno je da je i ovaj puta za podsticanje takve rasprave bila važna intelektualna komunikacija različitih profesija — sociologa, ekonomista, psihologa. Očito je da sociologija i ubuduće razgovore o nekim temama ne može produktivno voditi bez takve, interprofesionalne, suradnje.

Tema »kolektivnog poduzetništva« možda je jedna od najrelevantnijih za uočavanje pozicije s koje je poduzetništvo kao takvo problematizirano. Ovom temom se, mada diskontinuirano najviše bavio Županov. Dok je danas posve legitimno govoriti o poduzetništvu sa stajališta građanina kao »homo oeconomicusa«, rasprava o »kolektivnom poduzetništvu« vođena je, čini se, s pozicije kritike institucionalno postavljenih odnosa koji ne

⁸) »A privredne slobode porazumevaju: pravo osnivanja preduzeća, sklapanja poslova, izbora organizacije, sticanja imovine i bogaćenja i slobodu ulaganja. Institucionalna pretpostavka toga jeste dobrovoljnost sklapanja poslova, a to znači postojanje tržišta. Konačno, sve bi to trebalo da se razvija u političkom okruženju koje nije neprijateljsko preduzetništvu, a niti teži da mu stavlja prevelike namete. No, čitava obnova zavisi od toga da se shvate dve stvari: da se mora početi od privrednih sloboda i da preduzetništvo nije element organizacije već posledica nužnosti da se preuzima rizik u skladu sa očekivanom nagradom.« (V. Gligorov: Rizik, svojina i preduzeće, Zagreb, Naše teme, nav. broj, str. 2795—6).

⁹) Ova studijska grupa okupljala je jedno vrijeme najeminentnije ličnosti iz kruga sociologa, ekonomista, pravnika i politologa (bivše) Jugoslavije. Od autora koji su se na ovaj ili onaj način bavili preduzetništvom izdvajam: J. Županov: Samoupravljanje i društvena moć, 1. izdanje iz 1969. godine, novije: Globus, Zagreb, 1985; tu su zatim radovi Županova, V. Rusa, V. Arzenšeka i S. Bolčića u knjizi Proizvodne organizacije i samoupravljanje I, Filozofski fakultet Zagreb, 1975. To je samo jedna od knjiga iz edicije »Čovjek i sistem«; i u drugim izdanjima ove grupe rubno su se vodile rasprave o managementu i demokratizaciji odnosa u radu. Tako su i drugi autori, kao R. Supek, J. Obradović, E. Pusić, dali značajan doprinos raspravi o odnosu »samoupravne organizacije« i efikasnosti.

¹⁰) Usp. radove autora okupljenih u knjizi J. Jerovšeka, V. Rusa, J. Županova (red.): Kriza, blokade i perspektive, Globus, Zagreb, 1986. Pošavši od teze da globalni društveni sistem koči postojeće društvene potencijale i da je koncept ne-ekonomske (dakle: političke) mobilizacije razvojnih potencijala samo paravan za daljnji opstanak neproduktivne političke elite, sudionici ove rasprave zadržali su se posebno na ovim temama: kriza inovacija (i proizvodne tehnologije) kao kriza tehničke inteligencije, problemi društvenog planiranja i granice »dogovorne ekonomije«, blokade u formiranju velikih privrednih sistema, kriza male privrede, perspektive izlaska iz krize.

Dakako, ovim autorima treba dodati i niz drugih koji su se povremeno javljali u periodici (Naše teme, Revija za sociologiju), a koji su raspravljali o odnosu globalnog društvenog sistema i tehnološkog razvoja, te o odnosu naših radnih organizacija i inovacijskog ponašanja naših direktora.

funkcioniraju onako kako je to politička elita zamislila. Bio je to pokušaj da se u okviru normativnih termina »samoupravnog sistema« nade racionalno uporište za kritiku osnovne proizvodne jedinice tog sistema, koja kao »kolektivni poduzetnik« (normativno poželjan) nije bila privredno djelatna ni na nivou pukog preživljavanja. Osvrćući se na historijat ove rasprave, Županov na jednom mjestu¹¹ kaže da je napuštanjem privredne reforme iz 1965. godine napuštena ekonomska koncepcija poduzeća i zamijenjena koncepcijom »udruženog rada«. Period od uvođenja radničkog samoupravljanja pa do privredne reforme iz 1965. godine sadrži proces pretvaranja »državnog privrednog poduzeća« u »socijalističko« ili »kolektivno poduzeće«.

Županov ističe da je u svojim radovima polazio od »kolektivnog poduzetništva« kao od »institucionalne činjenice«, ali da ga nije branio. On je a) ispitivao premise njegova ekonomskog funkcioniranja i pokazivao da ne funkcionira po svojoj vlastitoj ekonomskoj logici, već da mu je potrebna društvena norma egalitarnosti, kao »deux ex machina«; da je pogodno samo za manja poduzeća koja su tehnološki fleksibilnija i posluju na takmičarskom tržištu... b) pokazao da stavovi radnika ne korespondiraju modelu »kolektivnog poduzetništva«: radnici nisu imali jasne poduzetničke stavove, ni mentalitet poduzetnika; i što je još važnije — radnici nisu prihvaćali snošenje poduzetničkog rizika.

Nekoliko Županovljevih radova, koje obuhvaćaju razdoblje od kraja 60-ih pa do kraja 80-ih godina, a koji su se bavili temom kolektivnog poduzetništva pokazali su da je kod privrednih jedinica »samoupravna organizacija« posve potisnula razvoj poduzetničke funkcije organizacija.¹² Danas se čini da je to nešto posve očito i jasno, no tada je trebalo imati i profesionalne i ljudske hrabrosti pa analizom empirijskih podataka ukazivati na lažnost (ideologičnost) osnovnih termina cjelokupne (samoupravne) društvene organizacije. No, naši autori tada još nisu imali dovoljno empirijskog materijala da se zapitaju **može li se uopće uspostaviti poduzetništvo bez pravog poduzeća**, dakle institucije koja izvorno počiva upravo na privatnom vlasništvu, odnosno na pluralizmu vlasničkih oblika.¹³

Iz tog perioda valja upozoriti i na Bolčičev rad o poduzetništvu kao determinanti ekonomskih odnosa.¹⁴ U njemu je Bolčić, možda prvi među sociolozima, upozorio na Schumpeterovu teoriju ekonomskog razvoja i njegovo shvaćanje poduzetnika. Međutim, iz tog rada nije se mogla uočiti neka dublja kritička pozicija spram nepoduzetničke prakse. Ako je suditi po današnjem shvaćanju poduzetništva (donekle vidljivo na samom početku ovog teksta), čini se da Bolčić i dalje misli da privatno vlasništvo nije nužna pretpostavka razvoja poduzetništva u nekom društvu, pa tako ni kod nas.

Zanimljivo je da sve do druge polovine 80-ih godina u sociološkim krugovima nema izravnijeg tematiziranja privatnog i inog poduzetništva. Tome je možda nekoliko razloga. Dezintegracija komunikacijskih kanala među sociolozima i ekonomistima: kako interprofe-

11) Predgovor novom izdanju knjige *Samoupravljanje i društvena moć*, Globus, Zagreb, 1985.

12) »Premda je 'kolektivno poduzeće', odnosno 'kolektivno poduzetništvo' razvijeno u vrijeme privredne reforme pokazivalo imanentnu protivrječnost između osobnog dohotka i akumulacije i na dulji rok prevaranje u tipičan kapital — odnos, ono je ipak omogućavalo ekonomsku definiciju samoupravljača. Koncepcija udruženog rada... to ne omogućava. Samoupravljačka uloga radnika premještena je iz ekonomije u sferu ideologije. Institucionalno definirana 'asocijacija' u svakodnevnoj praksi ponaša(la) se kao poduzeće, i to 'degradirano poduzeće'. Od poduzeća je ostala jednodimenzionalnost akcije (jedini je cilj (bio) dohodak), ali su se izgubili kriteriji racionalne alokacije resursa (troškovno zidanje cijena na deformiranom tržištu). Od 'kolektivnog poduzetništva' ostao je samo kolektivni egoizam, zatvaranje OOUR-a i međuourske svade« (J. Županov: *Samoupravljanje i društvena moć*, str. 8). Iz obzora sadašnjih političkih zbivanja sve su ove tvrdnje nešto već općepoznato, što pokazuje kakve su se promjene dogodile u vrlo kratkom vremenskom razdoblju.

13) Ovdje treba upozoriti i na Županovljeve radove o »evoluciji i involuciji samoupravnog poduzeća«, a to o »udruženom radu i hipoteci kolektivnog poduzetništva«, kasnije sabrane, uz raspravu o industrijalizaciji i egalitarizmu u knjizi *Sociologija i samoupravljanje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.

14) S. Bolčić: *Poduzetništvo kao determinanta ekonomskih odnosa*, u: *Proizvodne organizacije i samoupravljanje I*, Zagreb, 1975.

sionalna, tako i prostorna (osobito na liniji Istok—Zapad)? Usredotočenost na konkretne posljedice dezintegracije globalnog društvenog sistema na posebna društva u bivšem jugoslavenskom političkom prostoru? Ovdje možemo slobodno uvesti još jednu varijablu: to je svijest, razvijena na temelju prethodnih i novijih empirijskih istraživanja društvene strukture i industrijskih organizacija, o imanentnim granicama postojećeg društvenog sistema. **To je spoznaja da je teško mijenjati pojedine dijelove društvenog sistema** (kao što je privreda, kultura, etc.) **bez promjene prirode sistema sâmog**. Ovaj moment došao je posebno do izražaja u raspravama o »sistemskim blokadama društvenih potencijala«, te u tekstovima nastalim na temelju empirijskog istraživanja društvene strukture jugoslavenskog društva.¹⁵

Još jedan Županovljevi rad može zorno ilustrirati što je to značilo za (indirektan) stav prema poduzetništvu. U tekstu pod naslovom »Otvaranje prema ekonomiji — hoće li ovoga puta uspjeti?« Županov je, polazeći od nekih teza Sabela i Starka,¹⁶ analizirao socijalne pretpostavke privredne reforme u pravcu »integralnog tržišta« i njegove moguće posljedice. Ovdje su istaknute tri hipoteze koje su i danas relevantne, jer sudbinu (mogućeg) poduzetništva povezuju sa sudbinom prelaska na »moderno tržišno društvo«, odnosno u novi društveni sistem. Prva: hipoteza sistemske blokade — globalni društveni sistem odbacuje bilo kakve implantate tržišne privrede (teza J. Jerovške). Druga: hipoteza neuspjeha reformskih koalicija, prema kojoj svaku reformu promiče neka koalicija u trokutu »planeri« — »menadžeri« — »radnici«, a reforma propada zbog otpora protukoalicije onih čiji su interesi reformom pogođeni (teza Sabela i Starka). Treća hipoteza: hipoteza parcijalnog uvođenja tržišnih elemenata, koji ne mogu odgovarajuće funkcionirati ako se uvođe izvan okvira tržišta kao »integralnog sistema« (teza Županova). Autor se priklonio tezi američkih istraživača: »Reforme ne uspijevaju zato što su polovične; tržište se uvođa polovično zato što globalni sistem ne može asimilirati integralno tržište. Ta nespojivost tržišne ekonomije s globalnim sistemom osigurava nedostižnu prednost protureformskog savezu pred reformskim. Središnje značenje doista ima globalni sistem, jer s jedne strane ograničava domašaj reforme, a s druge strane favorizira onaj dio elite (i njezine saveznike) koji bi bio pogođen reformom, te time sprečava rascjep u eliti i polarizaciju unutar radničke klase, što bi ugrozilo same temelje sistema kakav jest.«¹⁷

3. Umjesto zaključka

Premda je odnos sociologije i poduzetništva u dosadašnjem razvoju naše sociologije relativno netransparentan (i neistražen), vidjeli smo da se jedan dio sociologa na specifičan način ipak bavio poduzetništvom. Pri tome smo ustvrdili nekoliko stvari: a) razgovor o nekim aspektima poduzetništva i managementa započet je u krugu industrijskih sociologa, odnosno istraživača radnih organizacija; b) tematski poduzetništvo se analizira kroz rasprave o »kolektivnom poduzetništvu«; još šire — poduzetništvo je u žiži rasprava uvijek onda kad su sociolozi razmatrali mogućnosti modernizacije tromog realsocijalističkog globalnog sistema (privredna reforma 1965. godine, ekonomska stabilizacija i reforma u drugoj polovini 80-ih godina); c) rasprave o poduzetništvu rijetko su (izuzev kod direktora kao potencijalnih menadžera) polazile od analize stvarnih i mogućih poduzetničkih grupa; ne samo

¹⁵ O prirodi ove rasprave već smo nešto rekli u bilješci 10. Za istraživanje društvene strukture dovoljno je pogledati radove M. Lazića i grupe autora koji su analizirali podatke iz istraživanja društvene strukture u Hrvatskoj krajem 80-ih godina. Vidjeti izdanja IDIS-a, Zagreb i određene brojeve Revije za sociologiju, Zagreb.

¹⁶ Ch. E. Sabel, D. Stark: Planning, politics and shop-floor power: hidden forms of bargaining in soviet-imposed state-socialist societies, *Politics & Society*, vol. 11, 1982 (No. 4).

¹⁷ Kriza, blokade i perspektive, str. 318.

stoga što su one bile marginalne već i stoga što se uočilo — kroz jedan duži period akumulacije empirijske građe — da tek promjena samog globalnog sistema omogućuje veću autonomiju privrednih jedinica, time i menadžerskog sloja, pa onda i mogući prijelaz na društvo privatne inicijative.

Danas smo svjedoci da se novo društvo teško porada. Stare su strukture dovoljno slabe da ne vladaju, ali postoje; nove strukture ne obećavaju tako brzo napuštanje starog obrasca vladanja nad ljudima. No, ako sociologija razgovor o poduzetništvu vidi kao razgovor o novom poimanju privrednih sloboda, koje će se u praksi realizirati i kao slobode pojedinaca a ne samo kolektiviteta, onda poduzetništvu treba ozbiljnije prići. I na teorijskoj i na praktičnoj ravni. Više nije dovoljno zastajati samo na tezama o odnosu globalnog društvenog sistema i zasebnih segmenta društva («svijeta života»). Treba odgovarati na vrlo konkretna pitanja. Primjerice: da li promjena političke vlasti nužno sugerira i novi privredni sistem — sklon poduzetništvu?; može li se individualno poduzetništvo, za nas bez sumnje izuzetno važno, snažno razvijati bez usporednog osiguranja autonomije privrednih jedinica, dakle njihova pretvaranja u poduzeća a ne javne ustanove (pod paskom nove državne elite)?; kakav je odnos između privatizacije i poduzetništva u konkretnim društvenim i političkim odnosima?; na čemu utemeljiti »poduzetničko osamostaljivanje direktora«¹⁸, itd., itd.?

Sve to implicira i potrebu za boljim obrazovanjem sociologa u temama iz »ekonomske sociologije«, te čvršću liniju obrazovanja koja bi sociologe upućivala na poduzetništvo (i management) od »apstraktne teorije« do vrlo konkretne »sociološke ekspertize.

SOCIOLOGY AND ENTREPRENEURSHIP

DRAGO ČENGIĆ

The Institute for Social Research of University of Zagreb, Zagreb

Considering the place of entrepreneurship in Croatian and (former yugoslav sociology from late 60-ties till late 80-ties, the author holds that sociologists have not been developed modern notion of entrepreneurship (entrepreneur as »homo oeconomicus« in democratic and liberal society). Rather, they discussed about entrepreneurship temporarily within the global problems of economic and social development inside specific sociological disciplines oriented to organizations (discussions about »collective entrepreneurship«, legitimation of management, etc.).

The present approach to entrepreneurship start with a new concept of economic freedom; now it is the freedom of individuals not only of collective institutions like before. Sociological approach to entrepreneurship in this context has to include: a) education in »economic sociology« and specific topics of management/entrepreneurship practice; b) cooperation with other relevant professions (like economists, law experts, psychologists); c) practical problem solving participation in managerial and entrepreneurial firms.

¹⁸⁾ M. Lazić: Zatočenici komandne ekonomije, Beograd, Sociologija, vol. 33, 1991. (1—2): 99—113.